

kirja~arvioita

Tampereellakin katsotaan televisiota

ALASUUTARI, Pertti, ARMSTRONG, Karen & KYTÖ-MÄKI, Juha. *Reality and Fiction in Finnish Tv Viewing. Research Report 3/1991.* Helsinki, Oy Yleisradio Ab 1991.

Yleisö, vastaanottaja, lukija, katsoja — mitä nimeä nyt halutaankin käyttää — ovat termejä, joiden teoreettinen arvo on noussut räjähdysmäisesti niin humanistisessa kuin nähtävästi yhteiskuntatieteellisessäkin kulttuurintutkimuksessa. Kirjallisuustieteilijät ovat tosin jo vuosikymmeniä rakennelleet erilaisia ideaali- ja implisiittisen lukijan malleja, siinä missä sosiologit ja tiedotustutkijat ovat tunnollisesti tilastoineet lehtien, radion ja television lihallisia kuluttajia.

Nykyisessä "postmodernissa" mediakulttuurissa kummatkin tutkimusparadigmat lienee kuitenkin havaittu yksinään riittämättömiksi, mikä on heijastunut yhtäältä sosiologisten menetelmien "pehmenemisenä", toisaalta ainakin jonkinasteisen empirian korostamisena humanistisella puolella. Tosin allekirjoittanut humanisti on ollut mieluusti huomaavanaan, että virta on vienyt pikemminkin sosiologisista malleista taiteenteorian suuntaan kuin toisin päin.

Yhdeksi menetelmien synteessimahdollisuudeksi tarjoutuu kulttuuriantropologeilta ja folkloristeilta lainattu strukturoimaton haastattelu, jota Alasuutarin, Armstrongin ja Kytömäen (et al.) tutkijaryhmä on soveltanut. Aivan osallistuvaan observointiin (ts. asumaan kohdehenkilöiden kanssa) ei ole menty, mutta haastattelut on pyritty tekemään epämuodollisen ja tuttavallisen keskustelun muodossa ilman yhtenäistä ja rigoristista kyselyformulaa. Itse asiassa juuri tämä tekniikka kuitenkin osoittaa kaikenlaisen empiirisen katsojatutkimuksen problemaattisuuden.

Alasuutarin & al. teos on englanninkielinen kolmen artikkelin otos tulossa olevasta laajemmasta suomenkielisestä tutkimusraportista. Taustana on Tampereella ja lähiöissä vuonna 1988 toteutettu haastattelutyö, jossa — ilmeisesti — kyseltiin mm. perheiden tv:n katselusta, ohjelmien arvostuksesta ja vanhempien lapsille asettamista katselurajoituksista. "Ilmeisesti" edellä siksi, että tutkimuksen tarkoitusperät ja osittain kysymysten aihepiiritkin jäävät kohtalaisen hämäräksi tekijöiden johdannossa.

He ovat pikemminkin salamyhkäisiä: alkuperäistä tutkimussuunnitelmaa ei paljasteta ja kaiken lisäksi yksikään kirjan artikkeleista ei kuulemma käsittele siinä hahmoteltuja ongelmia. Perimmäiseksi analysoitavaksi yksiköksi todetaan hieman mystisen euforisesti "the entire interview process: the questions, responses, interjections, comments, everything" (s. 3.). Kenties tarkoituksena on lietsoa uteliaisuutta "lopullista" tutkimusjulkaisua kohtaan, mutta oletettua kansainvälistä lukijakuntaa ei näin palvella. Strategian seurauksena julkaistut artikkelit tuntuvat hieman irrallisilta toisiinsa nähden.

YLE:n tutkimusjohtaja Ismo Silvon esipuheesta voi kuitenkin päätellä, että tekijöiden päämäärät lienee mukailtu David Morleyn Family Television -tutkimuksesta (London: Comedia 1986). Morley yksinkertaistaa tavoitteensa kahteen kysymykseen: miten televisiota käytetään erilaisissa perheissä ja miten vastaanottajat tulkitsevat tv-ohjelmistoa? Tutkimuskohteina ovat siis nimenomaan perhe (eikä yksittäinen katsoja) ja tv:n asema perheensisäisessä dynamiikassa sekä toisaalta vastaanottajien tulkinnot omista katsomistavoistaan ja -kokemuksistaan.

Tarkkaan ottaen tosin Alasuutarin et al. omaksumalla menetelmällä tutkitaan vain sitä, miten haastateltava kertoo tai kuvailee tv:n katsomistaan tutkijalle kussakin haastattelutilanteessa. Tämäkin tutkimusryhmä olisi kenties hyötynyt folkloristien ja kielitieteilijöiden diskursianalyyseistä, vaikka niilläkään ei tietenkään eliminoita ihmisten tunnetta taipumusta pyrkiä antamaan kulttuurisen konsensuksen hyväksymiä vastauksia.

Kirjoittajista Pertti Alasuutari suhtautuu puhunnan vaihteisiin herkimmin — luonnollisesti sen takia, että hänen kohteenaan ovat juuri kohdehenkilöiden arviot katso-mismielitymyksistään. Alasuutari tulkitsee myös aineistoaan syvällisimmin. Hänen artikkelistaan (ja osaksi myös kahdesta muusta) käy ilmi, että suomalainen tv-katsoja arvottaa ohjelmia primaaristi realismiasteen ja moraalisen koodiston perusteella. Alasuutarin mukaan mm. saippuopperat koetaan tuomittavina siksi, että ne "leikkivät" realismia ja antavat näin virheellisiä moraalisia malleja. Sen sijaan puhtaasti viihteeksi tunnustautuvat ohjelmat hyväksytään helpommin. Realismivaateen taustaksi Alasuutari olettaa YLE:n jo perustamisestaan asti vaali-

man kansanvalistuksen ideologian, jonka katsojakunta näyttää kiitettävästi sisäistäneen.

Juha Kytömäen artikkelin äidit ja isät puolestaan näyttävät sisäistäneen vastuullisen vanhemman roolin. Uskomattoman yksituumaisesti nämä sanovat pyrkivänsä suojelemaan lapsia etenkin tv-väkivallalta, joskin luottamus ohjelmista päättävien harjoittamaan ennakkosensuuriin tuntuu yllättävän vahvalta. Käytännön kokemus panee kuitenkin epäilemään moista moraalisuutta arjen tilanteissa. Kytömäen oletus vanhempien implisiittisestä tv-kontrollista on silti kiinnostava: vaikka konkreettisia rajoitustoimia tai yhteiskatselua ei harjoitetaakaan, lapset ovat omaksuneet vanhempien normiston (joskin lasten ”kypsiin” lausuntoihin kannattaisi suhtautua Kytömäkeä varauksellisemmin).

Eurooppalaisen naisen asemaa tutkivan amerikkalaisen antropologi Karen Armstrongin artikkeli naisten katsomiskokemuksista tarjoaa vähiten uutta nimenomaan tv-tutkimuksen kannalta. Kuten arvata saattaa, myös suomalaiset naiset suosivat tilannekomedioita ja saippuaoppe-
roita (Alasuutarin mukaan myös luonto-ohjelmia), joihin taas miehet suhtautuvat halveksuen. Valitettavasti Armstrong ei näytä tuntevan — alan ”klassikkoa” Ien Angia lukuun ottamatta — viime vuosien vilkasta feminististä saippuaopperatutkimusta, joka olisi saattanut antaa tulkinnoille syvyyttä. Sitä paitsi hän tekee johtopäätöksiä, joihin ainakaan siteeratut haastattelulauseennot eivät sinänsä oikeuta. Myös Armstrongin suomalaisen postmodernismin tarkastelu jää kutakuinkin pinnalliseksi: näkyy selvästi, että kirjoittaja ei ole erityisemmin perillä kulttuurintutkimusta koko 1980-luvun hallinneesta postmodernismidebatista.

Kaiken kaikkiaan Alasuutarin et al. teos antaa suomalaisista tv-katselijoista kummallisen homogeenisen kuvan. Toisaalta: ihme kös tuo, kun kohderyhmänä on pelkkiä tamperelaisia/kaupunkilaisia — valinta, jota ei teoksessa mitenkään perustella. Ja vaikka eri sosiaaliryhmät ovat kuulemma edustettuina, ”luokka” esiintyy variaabelina vain Alasuutarilla. Ainakin nämä artikkelit jättävät tutkimuksen päällimmäiseksi tulokseksi vaikutelman, että tamperelaiset ovat sisäistäneet ihailtavasti ne diskurssit, joilla fiksun ihmisen tulee televisiosta Suomessa puhua.

Veijo Hietala

Kieli on sosiaalinen mieli

VOLOŠINOV, Valentin. Kielen dialogisuus. Tampere, Vastapaino 1990. 194 s.

Kiinnitin Vološinovin nimeen huomiota ensi kertaa samoissa yhteyksissä kuin luullakseni useimmat meikäläisistä tiedotustutkijoista, nimittäin Birminghamin kriittisten kulttuuritutkijoiden teksteissä. Hehän pohjaavat keskeisen ajatuksensa kielessä käytävästä luokkataistelusta nimenomaan Vološinovin näkemykseen merkkien moniaksenttisuudesta — siitä, etteivät merkit vain heijasta todellisuutta vaan tulkitsevat sitä ja että tätä tulkintaa määrää ”(e)risuuntaisten sosiaalisten intressien ristiinmeno saman merkkiyhteisön sisällä, ts. *luokkataistelu*” (s. 40). Toki tässä niskan päällä oleva hallitseva luokka pyrkii tyyntämään merkkien moniaksenttisuutta ja tekemään niistä omien intressiensä suunnassa yksimerkityksisiä. Vološinovia erityisesti hyödyntänyt Stuart Hall puhuu tästä hegemonisena merkityksenantona.

Ajatustaan merkeistä luokkataistelun areenana Vološinov kehittää alunperin 1929 ilmestyneen kirjansa ensimmäisessä osassa, jossa hänen tavoitteenaan on laskea marxilaisen ideologiatieteen perusta kielifilosofisten ja -teoreettisten kysymysten tarkastelun pohjaksi. Hän lienee Marxin jälkeen yksi ensimmäisistä, jotka pyrkivät irti ideologian tietoisuusdiskursiivisesta käsittämistavasta. Hänen kantansa voi tiivistää iskulauseenomaisesti: ei tietoisuus tuota ideologiaa vaan ideologia tietoisuutta. Ideologia on olemassa yhteiskunnallisessa kanssakäymisessä kehkeytyneessä ”sosiaalisessa *merkkimateriaalissa*” (s. 28); yksilöllisestä tietoisuudesta tulee ideologinen kun se täyttyy tällä merkkimateriaalilla. Tietoisuus, kuten Vološinov tähdentää, ”*voi realisoitua ja tulla todelliseksi vain toteutuessaan merkkimateriaalissa*” (s. 27). Vološinovin 20-luvulla tekemä irtiotto ideologian tietoisuusdiskursiivisesta käsittämistavasta on saanut seuraajia vasta viime vuosikymmeninä.

Itseäni kiinnostaa tässä erityisesti, miten Vološinov rakentaa sillan yksilön psyyken ja yhteiskunnallisen ideologian välille eli miten hän perustelee sitä, että psyyke juontuu sosiaalisesta. Avainasemassa on merkin materiaalin käsittämistapa. ”*Sisäisen psyyken todellisuus on merkkito-*
ellisuutta”, Vološinov tähdentää (s. 42), ja se on materiaalista sikäli että merkit voivat olla olemassa vain materiaalisina merkitsijöinä. ”Merkki on yksittäinen materiaalin esine, mutta merkitys (eli merkitty — V.P.) ei ole esine, eikä sitä voi erottaa merkistä itsenäiseksi ja merkin ohella olevaksi todellisuudeksi” (s. 45). Vološinov nostaa tässä yhteydessä keskeiseksi sisäisen puheen, joka rea-